

انجمن علمی فقه‌برای تطبیقی ایران

فصلنامه فقه‌برای تطبیقی

Volume 3, Issue 1, 2023

Prevention of Committing Crimes to Improve and Improve Lifestyle in the Light of Islamic Doctrine

Peyman Namamian*¹, Fatemeh Ameri Siahoui²

1. Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Administrative Science and Economy, Arak University, Arak, Iran. (Corresponding Author)

2. Assistant Professor, Department of Law and Social Sciences, Payame Noor University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 43-57

Corresponding Author's Info

ORCID: 0000-0001-7681-7293

TELL: +988632620000

Email: p_namamian1512@yahoo.com

Article history:

Received: 22 Dec 2022

Revised: 26 Jan 2023

Accepted: 21 Feb 2023

Published online: 21 Mar 2023

Keywords:

Lifestyle,

Doctrine of Islam,

Crime Prevention.

ABSTRACT

Lifestyle is the way of life of individuals, groups or communities that face their daily physical, psychological, social and economic relationships. There is a close relationship between Islamic lifestyle and crime prevention. Because in the Islamic society, if people pay attention to the orders of Islam and follow them, crime will be greatly reduced and crime will be prevented. A coherent set of behavioral patterns arising from religious teachings, which is introduced in the framework defined by religion as a religious lifestyle, which plays an effective role in preventing the formation of criminal intent and its transformation into a criminal act; Therefore, the lifestyle derived from divine beliefs, as one of the effective factors in dealing with and preventing crimes, by having these elements of prevention, has gained special importance in preventive criminology and creating order in society. Taking advantage of the Islamic lifestyle makes it possible to prevent abnormal behavior in the society. Of course, risk management and control within the framework of lifestyle according to Islamic teachings will be effective in reducing and preventing crime. In addition, strengthening and institutionalizing the Islamic lifestyle is one of the basic and effective mechanisms for reducing crime and social anomalies.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2023 The Authors.

How to Cite This Article: Namamian, P & Ameri Siahoui, F (2023). "Prevention of Committing Crimes to Improve and Improve Lifestyle in the Light of Islamic Doctrine" . *Journal of Comparative Criminal Jurisprudence*, 3(1): 43-57.

مقدمه

در میان پدیده‌های گوناگون اجتماع جرم از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و این اهمیت از آنجا نشأت می‌گیرد که انسان بر اساس غریزی به امنیت نیاز دارد. از لحاظ تاریخی نیز از روزی که بشر پا به کره خاکی گذاشت با پدیده جرم مواجه بوده است و هیچ‌گاه جوامع بشری از جرم و جنایت تهی نبوده است. صاحب‌نظران از قدیم به علل و عوامل وقوع جرم پرداخته‌اند و نظراتی در مورد پیشگیری از وقوع آن ارائه داده‌اند که این موضوع مختص انسان‌های عادی نبوده است. بلکه برگزیدگان خداوند هم آدمیان را در این زمینه ارشاد می‌کردند. درخصوص پیشگیری از جرم دستورات بسیار دقیق و عالمانه دارد و ما باید از این پیام‌ها که در اسلام وجود دارد، بهره گرفته و با اعلان آن هویت علمی خود را به جهانیان ثابت کنیم و نباید این طور باشد که هرگاه نظریه علمی جدیدی مطرح و به ثبوت رسید، پس از چندی ادعا کنیم که ما هم در این زمینه حدیث و آیه داشته‌ایم.

باید خاطر نشان شود اسلام که انسان را موجودی برتر و دارای قوا و استعداد‌های فوق‌العاده مسیر رشد و بقایی می‌داند، ضمن توجه به اهمیت و ضرورت پیشگیری از سقوط و انحطاط اخلاقی و عملی انسان این امور را با تربیت روحی و معنوی او پیوند زده است و آموزه‌های متعدد و متنوعی را به این امر اختصاص داده است. که توجه و به‌کارگیری آن‌ها نه فقط موجب پیشگیری از وقوع جرم بر پایه سبک زندگی^۱ و

انصراف درونی از رفتارهای مجرمانه می‌گردد، بلکه رشد و تعالی روحی و معنوی انسان را نیز تضمین و او را به هدف والایی که برای آن آفریده شده است نزدیک می‌کند (خسروشاهی، ۱۳۸۲: ۶۱).

سبک زندگی بزه‌کاران و بزه دیدگان، اعم از نوع پرورش خانوادگی، شرایط و نحوه گذران زندگی روزمره، فرهنگ و نوع تفکر، سرگرمی‌ها و علایق شخصی، آرمان‌ها و ایده آل‌های فرد، نحوه استفاده از فضای مجازی و اینترنت، نوع بهره‌گیری از وسایل ارتباط جمعی، ارتباط با دوستان و گروه همسالان، باورهای مذهبی، و غیره همگی به‌عنوان شاخص‌های مهم سازنده سبک زندگی، می‌توانند در تعیین مسیر زندگی فرد و اینکه جایگاه بزه و جرم در چنین زندگی‌ای چه می‌تواند باشد، مؤثر باشند (مهجوی‌فر، ۱۴۰۰: ۹۱).

افزون بر این، سبک زندگی بر پایه آموزه‌های اسلام، یکی از مباحث جدی و قابل تأمل، در پژوهش‌های نوین اجتماعی و فرهنگی است که ضرورت توجه به آن، در فرایندهای پیشگیرانه از جرم، عامل و هدف اصلی نگارش پژوهش حاضر بوده است. بر این اساس، نگارنده بر آن است تا به این پرسش که «آیا شیوه‌ها و سبک‌های زندگی ارتباط معناداری با جرم دارد و می‌توان از سبک زندگی به‌عنوان عاملی در پیشگیری از جرم بهره گرفت؟» پاسخی درخور ارائه دهد. بنابراین، روش‌شناسی مطالعه در این پژوهش، از حیث اهداف

^۱ - «سبک زندگی» امروزه عنوانی شناخته شده در مباحث جامعه‌شناختی و مطالعات فرهنگی به‌شمار می‌آید. این مفهوم گستره وسیعی از رفتارها، کنش‌های فردی، روابط فردی و اجتماعی، و مؤلفه‌های روانی و فرهنگی را شامل می‌شود؛ از جمله فعالیت‌های فیزیکی، اوقات فراغت، خواب و بیداری، روابط اجتماعی، روابط خانوادگی، معنویت، ایمنی و آرامش، تغذیه و غیره که هر کدام به منزله چارچوب و روشی برای آشکارسازی نوع حیات و زیست افراد به حساب می‌آیند. سبک زندگی، شیوه‌ای نسبتاً ثابت است که فرد اهداف خود را به وسیله آن پی می‌گیرد. از این‌رو، سبک زندگی، مفهومی از مفاهیم علوم اجتماعی است که جنبه رفتارگرا دارد. سبک زندگی، نظام‌واره و سیستم خاص زندگی است که به فرد، خانواده یا جامعه با هویت خاص، اختصاص دارد. دین مبین اسلام نیز داعیه‌دار تنظیم حیات دنیوی و اخروی انسان است و توصیه‌های رفتاری

فراوانی دارد که غالباً در علم فقه، بررسی می‌شود. آموزه‌های اسلام با تبیین رفتارهای مجاز و متناسب با کمالات انسانی، زمینه را برای هماهنگی اراده تکوینی بشر با اراده تشریعی حق تعالی ایجاد می‌کند و مسیر سلوک متناسب با معاد را برای آدمیان بیان می‌کند (شعبانی‌موثقی، ۱۳۹۲: ۶۴، ر.ک: مشکانی‌سبزواری، ۱۳۹۳: ۹۴-۸۵). سبک زندگی، بر بنیاد نظام معرفتی استوار می‌باشد. سبک زندگی اسلامی انبساط معرفت توحیدی است و سبک‌های زندگی رقیب، مبتنی بر اصالت خود می‌باشد. خداباوری، ساحت‌های مختلف زندگی را مؤمنانه می‌سازد و اصالت خود، عالم‌انسانی را خودمدارانه تنظیم و معنا می‌نماید. بنابراین، مهم‌ترین دلالت مبانی معرفت‌شناختی قرآنی در ارتباط با سبک زندگی، ابتناء آن بر هستی‌شناسی توحیدی است (مجبی، ۱۴۰۰: ۷۷).

مطروحه، «اکتشافی و توسعه‌ای» و از منظر جمع‌آوری داده‌ها، «توصیفی و کتابخانه‌ای» است.

۱- مبانی و قواعد پیشگیری از جرم

۱-۱- اهمیت و ضرورت پیشگیری از جرم بر پایه سبک زندگی

جرایم در هر جامعه باید متناسب با فرهنگ خاص آن جامعه بررسی شوند. بر اساس آموزه‌های قرآن کریم، معنابخشی به زندگی و پیشگیری اولیه از وقوع جرم و گمراهی، مهم‌ترین سیاست جنایی اسلام است. هدف نهایی این سیاست، تعلیم و تربیت انسان‌هایی است که به منظور رشد خود با اراده تربیت‌یافته بتوانند از ارتکاب جرم اجتناب کنند. در این دیدگاه، ایمان به وجود اموری غیبی، نظارت خداوند، ارسال پیامبران از سوی او و در نتیجه اعتقاد به امداد رسانی‌های او در رویارویی با مشکلات و وجود جهانی دیگر جهت کسب پیامدهای اعمال خود در این دنیا و همچنین ایمان به خلقت هدف‌دار، به زندگی انسان معنا می‌بخشد و از انحرافات او پیشگیری می‌کند (خسروشاهی و دیگران، ۱۳۹۴: ۱۱۹). البته ترویج فرهنگ امر به معروف و نهی از منکر که از آموزه‌های مترقی دین مبین اسلام است و کاربست و توسعه آن در ساختار سازمانی پیشگیری از جرم و اقدام مؤثر در اجرای نهاد توبه در رویکرد قضایی به توبه‌پذیری میان مجرمین شیوه‌های قابل اعتنا در کارآمدی سیاست جنایی ایران در امر پیشگیری از وقوع بزه و تکرار جرم است (یوسفی و شیداییان، ۱۳۹۹: ۲۸۹).

با این وضع، در نظام اجتماعی اسلام همواره پیشگیری از وقوع جرم در سبک زندگی، مقدم بر اصلاح بوده و بر این اساس دارای مبنای عقلایی است. این امر مورد قبول همگان بوده و از اهتمام حیاتی بسیار بالایی برخوردار می‌باشد؛ زیرا از اتلاف نیروها، سرمایه‌ها و نسل‌ها پیشگیری به عمل می‌آید چراکه در صورت عدم اقدامات لازم در جهت پیشگیری از جرم، این وضعیت موجب گستردگی انحراف در جامعه شده که بعدها به سهولت دیگر نمی‌توان مانعی برای توسعه آن را گرفت (نعمت‌زاده، ۱۳۸۲: ۱۷). پیشگیری از جرم اقدامی در همین جهت است و چون امام کوشش در جهت اصلاح مردم

را بسیار مهم می‌داند اهمیت پیشگیری از جرم نیز مستفاد می‌شود (رشاد، ۱۳۸۰: ۲۹۶/۵).

۱-۲- اصول حاکم بر مشروعیت اقدامها

آنچه مورد اهتمام است این که تحقق پیشگیری از جرم، امری نیست که به سهولت امکان‌پذیر باشد؛ بلکه اصول و ضوابطی ضروری را دارا است. در جامعه اسلامی قوانین الهی و ارزش‌های دینی، محک و معیاری بسیار مهم برای تجویز یا عدم تجویز روش‌های پیشگراانه به شمار می‌آید. امام علی (ع) در این زمینه می‌فرماید: «مردم برای اصلاح دنیا چیزی از دین را ترک نمی‌گویند جز آنکه خدا آنان را به چیزی زیان‌بارتر دچار خواهد ساخت» (نهج‌البلاغه، حکمت ۳۶). باتوجه به این سخن امام، این نکته را به‌خوبی روشن می‌سازد که رویکردها، برنامه‌ها و روش‌های پیشگیری از جرم که با هدف اصلاح امور دنیایی مردم انجام می‌شود، که با قواعد دینی مغایر باشد، خود سبب تیره‌روزی و بدبختی بیش‌تر آنها خواهد شد. بر اثر رعایت همین قاعده است که امام علی (ع) از مصلحت‌گزینی‌های نامشروع و غلبه بر وضعیت‌های نابسامان موجود چشم می‌پوشد و عدالت را فدای مصلحت نمی‌کند (رشاد، ۱۳۸۰: ۲۸۹/۵). از این‌رو نمی‌توان برای پیشگیری از بزهکاری به اتخاذ تدابیر نامناسب و تصویب قوانین غیر عادلانه (هرچند موقتی) روی آورد. بنای تربیت هرچند علمی باشد، مادام که شکی به ایمان الهی نباشد، دشواری‌ها و مشکلاتی را پدید می‌آورد. انسان برای رسیدن به یک زندگی آرام نیاز به مذهب دارد که در این راستا می‌توان نقش دین را در پیشگیری جرم در جهان بزرگ برشمرد:

۱- دین به‌عنوان یک نیروی یک پارچه‌کننده و وحدت‌بخش شخصیت انسان است؛

۲- تعاون و اهتمام به امور یکدیگر بر معیار تقوا، زمینه ساز تجلی ارزش‌های الهی در جامعه است؛

۳- دین در سالم‌سازی اجتماع نقش بسزایی داشته و گرایش به جرم را از بین می‌برد؛

فلسفه روزه را تقویت تقوی و خودنگهداری ذکر نموده است.^۲ بنابراین روزه از جهت تقویت تقوی الهی و خدا ترسی در هنگام بروز وسوسه‌های شیطانی و جرم از هنگامی که هیچ پلیس و مانعی بر سر راه ارتکاب جرم نیست به‌عنوان ابزاری قابل استناد و محکم اراده فرد را تحت تأثیر قرار داده و مانع ارتکاب جرم می‌گردد. علاوه بر تأثیر قابل توجهی که تعالیم دینی و اجرای دستورات الهی بر کاهش بزهکاری، به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم دارند، هماهنگی و همگونی که توسط دین و مکتب دینی ایجاد می‌شود. خود از عوامل پیشگیری از بزهکاری است. در این زمینه برخی اعتقاد دارند که در جوامع روستایی که در آن همگونی اجتماعی قوی‌تر است و بزهکاری به همان اندازه ضعیف‌تر است. این همگونی به تعداد زیادی بر پایه مذهب که با حقوق یکی است استوار بوده و جامعه اسلامی بازمانده‌ای از این الگو است (بیک، ۱۳۷۰: ۱۱۷).

۴-۱- وظایف اجتماعی

۱-۴-۱- لزوم اقدامات دولت حاکمه

بزهکاری در حال حاضر به صورت یک مسأله سیاسی برای دولت‌ها در آمده است، چراکه جرم تهدیدی برای افراد جامعه بوده است. لذا دولت‌ها درگیر ضرورت تهیه و اجرای اقدامات جدید و برای تأمین حفاظت جامعه هستند (بیک، ۱۳۷۰: ۹۹). لذا حاکمیت باید دست در دست مردم داده و با همکاری یکدیگر به مبارزه کیفری بر ضد جرم بپردازد. امام علی (ع) در این مورد می‌فرماید: «مردم به زمامداری نیک یا بد نیازمندند تا مؤمنان در سایه حکومت به کار خود مشغول باشند و کافران هم بهره‌مند شوند و مردم در استقرار حکومت زندگی کنند. به وسیله حکومت بیت‌المال جمع‌آوری می‌شود و با کمک آنها با دشمنان می‌توان مبارزه کرد. جاده‌ها امن و امان و حق ضعیفان از نیرومندان گرفته می‌شود، نیکوکاران در رفاه و از دست بدکاران در امان خواهند بود.» (نهج البلاغه، خطبه ۴۰) از دیدگاه امام علی (ع)

است که در حین اشتباه و ارتکاب به جرم از آن پیشگیری کند. البته برای این کار باید ابتدا سبک زندگی اسلامی را در جامعه نهادینه کرد و به صورت یک فرهنگ درآورد (جزینی و دیگران، ۱۳۹۹: ۹۳).

۲- «کتب علی الذین من قبلکم لعلکم تتقون» (البقره/۱۸۳).

۴- برای کاهش عواملی از قبیل فساد نسل جوان، توسعه و گسترش جرایم، شیوع و گسترش اعتیاد در جامعه کنونی، مطمئن‌ترین راه برای رسیدن به کمال مطلوب مذهب است؛

۵- دین می‌تواند عامل کنترل اضطراب‌ها، احساس‌ها و ناامنی‌ها، لغزش‌ها، نابودی ملت‌ها و غیره باشد. (حلاج پور، ۱۳۸۲: ۳۵۷-۳۵۸).

۱-۳- لزوم توجه به سبک زندگی اسلامی در فرایند پیشگیری از جرم

سبک زندگی بزهکاران و بزه‌دیدگان، اعم از نوع پرورش خانوادگی، شرایط و نحوه گذران زندگی روزمره، فرهنگ و نوع تفکر، سرگرمی‌ها و علایق شخصی، آرمان‌ها و ایده آل‌های فرد، نحوه استفاده از فضای مجازی و اینترنت، نوع بهره‌گیری از وسایل ارتباط جمعی، ارتباط با دوستان و گروه همسالان، باورهای مذهبی، و غیره همگی به‌عنوان شاخص‌های مهم سازنده سبک زندگی، می‌توانند در تعیین مسیر زندگی فرد و اینکه جایگاه بزه و جرم در چنین زندگی‌ای چه می‌تواند باشد، مؤثر باشند (ر.ک: جلیلیان و بیاتی، ۱۳۹۹: ۴۳-۴۱).

بنابراین، یکی از عوامل که افراد را از بزهکاری باز می‌دارد رعایت تعالیم مذهبی و داشتن رابطه قوی با خدا است. لذا عملاً می‌بینیم در مواقعی که پیوند محکم‌تر است، وقوع جرم در جامعه کاهش می‌یابد. برای نمونه در ماه‌های محرم و رمضان که مسائل عبادی بیشتر مورد توجه است، کاهش آمار جرایم چون سرقت و قتل و ضرب و... است.

خداوند در موارد متعدد علت تشریع احکام را دوری از انحرافات، معاصی و جرایم ذکر نموده که آیه ۴۵ سوره عنکبوت درخصوص نماز آمده است: «ان الصلاة تنهی من الفحشا و المنکر» (العنکبوت/۴۵) که نماز به منظور پیشگیری از فحشا و منکرات است.^۱ خداوند در قرآن کریم

^۱ - نماز به‌عنوان یکی از ابعاد سبک زندگی اسلامی، نقش بسیار مهمی در پیشگیری از جرم دارد. دلیل آن نیز این است که سبک زندگی اسلامی و به‌خصوص نماز باعث می‌شود که انسان به یاد خدا باشد. از آنجاکه انسان در هر روز پنج مرتبه نماز می‌خواند، همواره در دل خود به یاد خداست و همین کافی

زودگذری از رهگذر ارتکاب جرم به دست می‌آید چشم پوشند، همه از این قبیل است. در مورد گروه دوم سفارش‌هایی چون چشم‌پوشی از مال و حتی بذل و بخشش آن برای حفظ آبرو و ناموس، دوری جستن از دین و ضمانت‌های مالی که از عهده آن نمی‌توان برآمده دیده می‌شود (رشاد، ۱۳۸۰: ۳۰۸/۵).

۲- پیشگیری اولیه

در این روش تأکید بر ممانعت از وقوع عمل مجرمانه است تا تأثیرگذاری بر خود مجرم و به همین دلیل شیوه‌های پیشنهادی در این نوع پیشگیری با شیوه‌هایی در پیشگیری وضعی توصیه می‌شود شباهت زیادی دارد، از طرف دیگران این نوع پیشگیری برای گروه‌هایی توصیه می‌شود که شخصیت آنها هنوز شکل نگرفته، می‌توان با برنامه ریزی و آموزش آنها را از ورود به مسیرهای مجرمانه باز داشت (خسرو شاهی، ۱۳۸۲: ۵۹).

۲-۱- عوامل روانی

۲-۱-۱- خودستایی

«خودستایی» عبارت است از این که انسان خود پسنیدیده بوده و بر خود ببالد. برابر احادیث خود بینی ریشه در جرایم علیه دین دارد و انسان را به طغیان علیه خداوند را می‌دارد (کلینی، ۱۴۱۳: ۴۲۷/۳). امام علی (ع) نیز خودبینی را موجب بی‌پروا افتادن در گناهان می‌داند (نهج‌البلاغه، حکمت ۳۷۱). خودبزرگ بینی بر خلاف تواضع است و آن حالتی است که انسان خود را بزرگ‌تر و بالاتر از دیگران می‌بیند. در مورد نحوه پیشگیری از آن می‌توان گفت که بر اساس احادیث و روایت انسان بایستی برای پی‌بردن به حقارت خود به نمره خلقت توجه کند که خداوند متعال می‌فرماید که انسان حادث است و میلیون‌ها سال نابود بوده و سپس از خاک و نطفه و خون و علقه و مضعه، متعفن و پلید به وجود آمده و در آخر هم همان می‌شود همچنین مطابقت با راه و روش صالحین است مخصوصاً پیامبر که با وجود آن مقام شامخ بر روی خاک می‌نشست و غذا می‌خورد.

وجود حکومت برای هر جامعه‌ای ضرورت دارد؛ چراکه به پیگیری و اجرای امور اجتماعی و صلاح مردم، در گرو وجود حکومت است و بی‌حکومتی چیزی جز هرج‌ومرج ندارد. از دیدگاه حضرت، حکومت امیر ستمگر از بی‌حکومتی بهتر است. که در این مورد ایشان می‌فرمایند شیردرنده بهتر از سلطان ستمکار، و سلطان ستمکار بهتر از فتنه‌های همیشگی است (مجلسی، ۱۴۱۳: ۳۵۹/۷۵). با دقت در این سخنان ضمن این که فلسفه وجود حکومت از دیدگاه امام علی (ع) فهمیده می‌شود، لزوم تدابیر حکومتی برای پیشگیری از جرم روشن می‌گردد و بدیهی است که در حکومت حکمیان و پارسایان و انسان‌های شایسته این امور بهتر و بیشتر محقق می‌یابد.

۱-۴-۲- تکالیف عمومی

در خصوص وظیفه جامعه در پیشگیری از جرم می‌توان به سفارش‌های امام علی (ع) درباره امر به معروف و نهی از منکر اشاره کرد که ایشان می‌فرماید: «امر به معروف و نهی از منکر را ترک نکنید که بدان شما بر شما مسلط می‌شوند» (نهج‌البلاغه، نامه ۴۷). امر به معروف و نهی از منکر از مهم‌ترین برنامه‌ها و تدابیری است که اسلام برای مشارکت مردم جهت پیشگیری از جرم تدارک دیده است و همه افراد مسلمان در سراسر جهان به صورت یک عضو فعال در آن شرکت دارند و برای هیچ کس در هر مقامی که باشد، امتیاز و معنویت قرار نداده است (رشاد، ۱۳۸۰: ۳۰۶/۵). پس امر به معروف و نهی از منکر حوزه نظارت همگانی را بر اجرای پیشگیری از جرم توسعه می‌دهد.

۱-۴-۳- وظایف مرتکب و قربانی جرم

سومین رکن در برنامه‌های پیشگیری از جرم، افرادی است که ممکن است درصد ارتکاب جرم برآیند یا احتمال دارد در معرض بزه‌دیدگی قرار گیرند. امام علی (ع) به هر دو گروه از این افراد توجه کرده و در سخنان خود وظایف آنان را مشخص فرمودند. که بیشتر این سفارش‌ها در زمره گرده نخست قرار می‌گیرد که این افراد حبّ دنیا را از دل بیرون کنند، خدا را بر کار خویش ناظر و حاضر بدانند در محاسبه‌های خود آخرت را نیز در نظر بگیرند و از لذت‌های

۲-۱-۲- بی‌خردی

بی‌خردی نقطه مقابل عقل است و از نظر علما ریشه کلیه جرایم و مفاسد می‌باشد. در اصول کافی به نقل از امام جعفر صادق (ع) پاره‌ای از مصادیق چهل به شرح ذیل ذکر شده است: «بدی، کفر، انکار حق، کینه‌توزی، حماقت، دنیا پرستی، گستاخی، انتقام‌جویی، دشمنی، دروغ‌گویی، پیمان‌شکنی و...» (کلینی، ۱۴۱۳: ۲۵/۱). امام علی (ع) بی‌خردی را به صراحت ریشه هر شر و بدی و منبع و معدن آن می‌داند. در اندیشه امام علی (ع) مبارزه با نادانی جزء اساسی‌ترین برنامه‌های پیشگیری از انحراف و تباهی می‌باشد. امام علی (ع) درخصوص مبارزه با بی‌خردی می‌فرماید: «خدا مردم نادان عهد نگرفت بیاموزند، مگر وقتی از دانایان عهد گرفت که آموزش دهند» (نهج‌البلاغه، نامه ۵۳). نوع ارتباطی که امام بین علم و متعلم تصور می‌کند، بیان‌گر یکی از مهم‌ترین فنون پیشگیری از جرم است. مسأله ارائه اطلاعات لازم و افزایش آگاهی‌های عمومی امروزه در قالب تدابیر و برنامه‌های مبارزه با بی‌سوادی آموزش رایگان و اجباری، تشکیل کلاس‌ها و جلسات آموزشی تعبیر می‌شود و در ردیف مهم‌ترین وظایف حکومت و رسانه‌های عمومی به شمار می‌آید همه در جهت تحقق این مهم است (رشاد، ۱۳۸۰: ۳۱۴/۵).

با این حال بی‌خردی بزه‌کار و بزه‌دیده، عدم آشنایی به قوانین و آثار حقوقی، اجتماعی و فرهنگی جرایم، عدم آشنایی به راهکارهای قانونی برای به انجام رساندن امور، عدم آشنایی به جایگاه و موقعیت اشخاص مورد رجوع برای کارگشایی امور، عدم آگاهی از مکان‌ها از حیث جرم‌خیز بودن یا نبودن و یادار طرف دیگر اطلاع شخص بزه‌کار از این جهل و عدم آشنایی‌ها و فقر اجتماعی و نوعی برای ارتکاب جرم می‌کند.

۲-۱-۳- تندخویی

یکی دیگر از حالات روانی که منشأ بسیاری از جرایم تندخویی می‌باشد. به نظر جرم‌شناسان خشم برای آدمی یک احساس انفعالی مادرزادی است که باید این احساس را هدایت کرد (کی‌نیا، ۱۳۸۲: ۴۸۶/۱). امام باقر (ع) در این زمینه می‌فرماید: «همانا فرد غضب می‌کند و تا مرتکب گناه شود خشمش تسکین نیابد» (کلینی، ۱۴۱۳: ۴۱۲/۳). امام صادق به

قول امام باقر می‌فرماید: «همانا مرد غضب می‌کند و بر اثر آن مرتکب قتل نفس که خدا حرام کرده می‌شود و به زن پاک دامن تهمت روا می‌دارد.»

در نحوه پیشگیری از جرم احادیث متعددی است که نشان از اهمیت این عامل روانی دارد. امام باقر (ع) می‌فرماید: «هر کس بر مردی خشمگین شد و ایستاده بود باید فوری بنشیند تا شیطان از او دور شود و اگر نشسته است دراز بکشد و به خدا پناه ببرد و با آب سرد وضو بگیرد یا غسل کند.» همچنین ایشان می‌فرمایند: «چنانچه فردی از شما خشمگین شد و چشمانش سرخ و رگ‌های او متورم و شیطان در وجودش در آمد از خویش بترسد و به زمین بچسبد» (کلینی، ۱۴۱۳: ۴۱۵/۳-۴۱۲).

۲-۱-۴- بوالهوسی

بوالهوسی و به تبع آن شهوترانی نه تنها باعث سست شدن عزم و اراده انسان می‌شود بلکه انسان را به سوی گناهان و جرایم سوق می‌دهد. امام علی (ع) در این زمینه می‌فرماید: «ای مردم همانا بر شما از دو چیز بیشتر می‌ترسم از خواهش نفس پیروی کردن، و آرزوی دراز در سرپروراندن، پیروی نفس آدمی را از راه حق باز می‌دارد، و آرزوی دراز را به فراموشی می‌سپارد» (نهج‌البلاغه، خطبه ۴۲) و درخصوص پیشگیری از آن، ایشان می‌فرمایند: «او را می‌فرماید تا نفس خود را از پیروی شهوات باز دارد و هنگامی سرکشی‌ها به فرمانش آرد که همانا نقش به بدی را و او می‌دارد جز که خدا رحمت آرد.» (نهج‌البلاغه، نامه ۵۳) همچنین می‌فرماید: «در هر بام و شام از خدا بترس و از فریب دنیا بر خود بیم دار و هیچ‌گاه دنیا را امین مشمار و بدان که آخر خود را باز نداری از بسیار آنچه دوست می‌داری، به خاطر آنچه ناخوش و زشت می‌شماری هوس‌ها تو را به آن سو و این سو می‌کشاند و زیان‌های بسیاری به تو می‌رساند. پس نفست را باز دار و در پی هوس رفتنش نگذار.» (نهج‌البلاغه، نامه ۵۶)

۲-۲- عوامل خانوادگی

خانواده به‌عنوان نخستین و مهم‌ترین نهاد اجتماعی، می‌تواند با بهره‌گیری از سبک‌های تربیتی رایج یا سبک تربیت دینی، تأثیر سلبی یا ایجابی به‌سزایی در ابعاد گوناگون رشد فرزندان، تکوین شخصیت و رفتارهای آنان داشته باشد. سبک فرزندپروری مسؤولانۀ دینی مبتنی بر آیات و روایات بهترین

روش فرزندپروری است که می‌تواند در پیشگیری از بزه‌کاری فرزندان مؤثر باشد. در این راستا، سبک فرزندپروری مقتدرانه از سبک‌های غیردینی، نزدیکی بیشتری به سبک تربیت مسؤولانه دین‌محور دارد. اما دیگر سبک‌های تربیت غیردینی آسان‌گیرانه، مستبدانه و مسامحه‌کارانه ناسالم شمرده می‌شوند. زیرا نه تنها از ناهنجاری و بزه‌کاری فرزندان پیشگیری نمی‌کنند، آسیب‌زا و مؤلّد بزه‌کاری نیز به شمار می‌آیند (ساریخانی، ۱۳۹۵: ۲۰۷).

افزون بر این، خانواده به عنوان یک نهاد اجتماعی، مسؤل حفظ نسل، اجتماعی کردن فرزندان و فراهم کردن محیط مأنوس و پر مهر و محبت برای اعضای خانواده است و نقش بسیار مؤثری در اجتماعی کردن افراد و پیشگیری از بزه‌کاری دارد. یک خانواده سالم می‌تواند از طریق مداخله در فرآیند رشد کودکان و بهبود بخشیدن شرایط زندگی آنان، موجب کاهش عوامل جرم‌زا و در نتیجه پیشگیری از بزه‌کاری شود. آموزه‌های اسلام مشتمل بر اصول و روش‌های غنی فرزندپروری است که رعایت آنها در ابعاد رشدی، جامعه‌پذیری و کنترلی، ضامن سعادت و خوشبختی فرزندان خواهد بود و عدم رعایت آن‌ها، موجب گرایش اطفال و نوجوانان به سوی بزه‌کاری و در معرض خطر انحراف قرار گرفتن آن‌ها خواهد شد. بنابراین، رعایت اصول و شاخصه‌های سبک فرزندپروری دینی در بین اطفال بزه‌کار و غیر بزه‌کار از تفاوت معناداری برخوردار است. از اینرو، می‌توان با بومی سازی پیشگیری رشدمدار بر اساس سبک فرزندپروری دینی در جهت پیشگیری از بزه‌کاری اطفال و نوجوانان اقدام نمود (مهدوی و مدرس، ۱۳۹۹: ۱۳).

۲-۳- بی‌محبتی

تحقیقات جرم شناسان به این نتیجه رسیده است که خطرناک‌ترین افراد تبه‌کار گروهی هستند که در دوران طفولیت طعم محبت را از پدر و مادر خود نچشیده‌اند (کی‌نیا، ۱۳۷۰: ۶۱۰). البته باید اذعان داشت که تأثیر بی‌مهری پدر در ایالات متحده آمریکا موجب شد که نسبت اطفال بزه‌کار، سه برابر اطفال ناکرده بزه‌گردد، ولی تأثیر بی‌مهری مادر، شدیدتر است؛ زیرا نسبت اطفال بزه‌کاری که از محبت مادر محروم بوده‌اند، بیش از شش برابر کودکان ناکرده بزه می‌باشند (کی‌نیا، ۱۳۷۰: ۶۲۶) که این امر دقیقاً مورد نظر اسلام واقع شد و دلیل آن احادیث و روایاتی است که از آن جمله در روایتی آمده که فردی خدمت حضرت رسول رسید و من تاکنون کودکی را نبوسیده‌ام. وقتی رفت، پیامبر به اصحاب خود گفت به نظر من این فرد اول دوزخ است (مجلسی، ۱۴۱۳: ۹۹/۱۰۴). حضرت امیر هم در وصیت خود، امام حسن مهربانی با کودکان را تأکید کرد (مجلسی، ۱۴۱۳: ۱۳۶/۷۵) که بدیهی است این سخنان به خاطر آثار سوء ناشی از عدم مهر و محبت بر کودکان می‌باشد که منجر به اعمال جرم می‌شود. درخصوص نحوه پیشگیری از آن اسلام کانون گرم

افزون بر این، خانواده به عنوان یک نهاد اجتماعی، مسؤل حفظ نسل، اجتماعی کردن فرزندان و فراهم کردن محیط مأنوس و پر مهر و محبت برای اعضای خانواده است و نقش بسیار مؤثری در اجتماعی کردن افراد و پیشگیری از بزه‌کاری دارد. یک خانواده سالم می‌تواند از طریق مداخله در فرآیند رشد کودکان و بهبود بخشیدن شرایط زندگی آنان، موجب کاهش عوامل جرم‌زا و در نتیجه پیشگیری از بزه‌کاری شود. آموزه‌های اسلام مشتمل بر اصول و روش‌های غنی فرزندپروری است که رعایت آنها در ابعاد رشدی، جامعه‌پذیری و کنترلی، ضامن سعادت و خوشبختی فرزندان خواهد بود و عدم رعایت آن‌ها، موجب گرایش اطفال و نوجوانان به سوی بزه‌کاری و در معرض خطر انحراف قرار گرفتن آن‌ها خواهد شد. بنابراین، رعایت اصول و شاخصه‌های سبک فرزندپروری دینی در بین اطفال بزه‌کار و غیر بزه‌کار از تفاوت معناداری برخوردار است. از اینرو، می‌توان با بومی سازی پیشگیری رشدمدار بر اساس سبک فرزندپروری دینی در جهت پیشگیری از بزه‌کاری اطفال و نوجوانان اقدام نمود (مهدوی و مدرس، ۱۳۹۹: ۱۳).

احادیث و روایت فراوانی هم درخصوص تشکیل خانواده وجود دارد. آسودگی و آرامش روحی و روانی از بُعد شخصی و دانش جامعه‌ای سالم از بُعد اجتماعی ثمره ازدواج و تشکیل خانواده است (غلامی، ۱۳۹۹: ۸۷-۸۶). ولی با این وجود اگر شرایط و موقعیت به صورت دیگری باشد یعنی خانواده از نظر ترتیبی دچار نقیصه شد و از کمبود شدید عاطفی رنج ببرد و یا والدین از هم جدا شده باشند و... بدیهی است نتایج زیان باری در برخورد داشت که دیر یا زود مشاهده خواهد شد (کاوایی،

زن و شوهر پدید می‌آید از طرف کسان مرد و کسان زن داوری برگزینند که اگر مقصود اصلاح داشته باشند خدا ایشان را بر آن موافقت بخشد.» همچنین در این زمینه احادیثی از سوی امامان بیان شده که این عمل را زشت و ناپسند دانسته و افراد را به اجتناب و دوری گزیدن از این عمل دعوت می‌کند. امام صادق می‌فرماید: «خداوند عزوجل هر آدمی که زیاد طلاق می‌دهد منفور می‌دارد» (حرّ عاملی، ۱۴۰۳: ۲۶۷/۱۵).

۲-۳- عوامل اجتماعی

۲-۳-۱- معاشرین فاسد

درخصوص مسأله معاشرت‌ها و اطرافیان و اثرگذاری‌های آن بر فرد، «برگ»^۱ جرم‌شناس سوئدی معتقد است که: «تأثیر کانون خانوادگی تحت تأثیر اطرافیان به‌طور محسوس تنزل می‌یابد به این معنی که ممکن است آن را خنثی کند یا اینکه جانشین آن شود» لیکن ایشان اطرافیان را شامل رفقای هم بازی، دوستان دبستانی و تحصیلی، حرفه، مجله، کوچه، همسایه، یاران خیلی نزدیک، باشگاه و... دانسته است (کی‌نیا، ۱۳۸۲: ۷۱۵). برخی نیز تأثیر معاشرت و مصاحبت در افعال اختیاری انسان را در قالب نسبی بودن مفهوم انحراف در زمان و مکان بیان نموده و اعتقاد دارند رفتاری که در آغاز یک شب نشینی می‌تواند بی‌نهایت زنده باشد در پایان همان شب نشینی می‌تواند کاملاً قابل قبول به نظر برسد (پیکا، ۱۳۷۰: ۷۱). بنابراین نیز در تأیید همین تأثیر بیان شده که: «معاشرت با دوستان جنایتکار و حتی فاقد اخلاق نیز قطعاً در شکل‌گیری شخصیت بزهکار مؤثر است» (گسن، ۱۳۷۰: ۱۸۶). این مبحث جرم‌شناسی چهارده قرن پس از آن صورت گرفت که در اسلام آن را اصلی، بدیهی و قطعی می‌دانستند. در سخنان امام علی (ع) درخصوص تأثیر مثبت و منفی معاشرت‌ها اشاره نموده و می‌فرماید: «به نیکوکاران برسید تا از آنان باشی و از بدان بگسل تا از آنان نباشی و پیش از راه از همراه و پیش از خانه از همسایه بپرسی». (نهج‌البلاغه، نامه ۱۳۱) درخصوص مسأله معاشرین فاسد خداوند در آیات ۲۷ و ۲۹ سوره فرقان می‌فرماید: «افرادی هستند که در روز قیامت انگشت حسرت به دندان گزیده و می‌گویند: وای بر من ای کاش فلان شخص را دوست خود انتخاب می‌کردم». امام صادق (ع) نیز در این مورد

خانواده و ابراز محبت و نسبت به فرزندان و... را به‌عنوان یک عامل پیگشیری معرفی می‌کند. براساس سخنی از امام علی (ع) بزرگ‌ترین و مطمئن‌ترین حصارى که شما را در پناه خویش از دسترسى حمله‌ها و تهاجم ایمن دارد، آغوش قبيله شما و وفادارى خانواده شما خواهد بود (نصیری‌سقرلو، ۱۳۹۴: ۹۳).

۲-۴- بی‌مهري ناشی از یتیمی

آرامش و امنیت، مهر و محبت در محیط خانواده بجز عوامل بسیار مهم در رشد جسمی و روانی اطفال و نوجوانان است. مهر و محبت والدین را می‌توان ویتامین روانی کودک نامید. احتیاج به محبت یک حس ذاتی بشری است که در تکوین شخصیت هر فرد فوق‌العاده مؤثر است و کمبود آن سبب بروز اختلال منش و انواع انحرافات گشته و در چندین نسل اثر می‌گذارد (آزاد، ۱۳۸۲: ۲۶۵).

خداوند در قرآن کریم به این مسأله اشاره دارد که در آیه ۹۷ سوره نساء می‌فرماید: «یتیم را هرگز میازار» و در قسمتی از آیه ۸ سوره نساء آمده است: «با یتیمان سخن نیکو و دل‌پسند گوید» و همچنین در آیه ۱۷ سوره فجر آمده که: «یتیم را گرامی دارید». همچنین امام علی (ع) در موارد ایده‌ای توجه به یتیمان را توصیه می‌فرمودند: «زنها را به گوش باشید که کودکان یتیم شما در غم برگ پدر و بی‌نوایی مادر اشک حسرت بر دیده، نیشاند و خون آب دل نوشاند» همچنین ایشان در کلام دیگر می‌فرماید: «طفل یتیم را مانند فرزند خود تربیت کن». لذا تربیت نیکو و صحیح یتیمان می‌تواند بی‌بند و باری و انحرافات و ارتکاب احتمالی بزه توسط یتیمان را مانع گردد. حضرت در نامه‌ای دیگر این نکته را مد نظر قرار دادند. «به خدا، به خدا به یتیمان توجه کنید مبدا آنان را زمانی میسر کنید و زمانی گرسنه بدرید و مبدا یتیمان با وجود شما تباہ و فساد شود». (نهج‌البلاغه، نامه ۴۵۷)

۲-۵- طلاق

شاید بتوان از طلاق به‌عنوان شدیدترین اختلال خانوادگی نام برد که اثرات سوء آن بر زن و مرد چه بر فرزندان غیر قابل انکار است. در همین راستا خداوند در آیه ۳۵ سوره نساء می‌فرماید: «چنانچه بیم آن دارید که نزاع و اختلاف سخت بین

می‌فرمایند: «سزاوار نیست مؤمن مسلمان با شخص فاجر، هرزه و احمق و دروغگو رفاقت کند» (کلینی، ۱۴۱۳: ۳/۳۷۷).

۲-۳-۲- عدم اشتغال

یکی از دستورات اکید اسلام کار و فعالیت در جامعه است این مهم نه تنها در رفع نیازهای معیشتی و دنیوی انسان مؤثر است، در نیل به سعادت اخروی او نیز تأثیر بسزائی دارد. از سوی دیگر اسلام به شدت با فقر مخالف است، آن را ردیله شمرده و مورد نکوهش قرار داده و راه هائی برای زوال آن ارائه فرموده است. بنابراین، در اسلام بیکاری مردود و مطرود است و کار به‌عنوان یک امر مقدس شناخته شده است. حضرت امیر (ع) ارتباط بین جرم و بیکاری را بسیار عالمانه و از طریق را رابطه معلولی بیان می‌کند. با این مضمون که: «اگر تو نفس خود را به کاری مشغول نکنی او تو را به خود مشغول می‌کند». همچنین ایشان در جهت تبیین بیکاری با جرم فرموده‌اند که: «اگر تن دادن به کار مایه زحمت است بیکاری دائم نیز مایه فساد است». لذا کار یک عامل پیشگیری از بزهکاری می‌باشد حضرت امیر^(ع) در نامه تاریخی خود به مالک اشتر در مورد بازرگانان سفارش نمود و مالک را به آبادانی قبل از أخذ خراج توصیه نموده است.

۲-۳-۳- الگوهای منحرف

در جامعه اشخاصی وجود دارند که دیگران اعمال ایشان را الگوی خود می‌سازند و در کردار و گفتار خود از ایشان تقلید می‌کنند. متون مقدس دینی به روشنی این نکته را خاطر نشان می‌سازد که یکی از مهمترین علل انحراف‌های انسان‌ها از ریشه‌های اصل رفتارهای منحرفانه و مجرمانه منتقدان و صاحب منصبانی هستند که به نوعی یا تسلط معنوی بر افراد یافته‌اند که در این مورد می‌توان دانشمندی را مثال زد که دارای احترام اجتماعی می‌باشند یا به سبب جایگاه اجتماعی و قرار گرفتن در طبقات بالای اجتماعی از قدرت و اقتدار برخوردارند که از این دسته می‌توان به امیران و حاکمان اشاره کرد اما به فساد گرفتار بودن در هواهای نفسانی دچار می‌باشند (رشاد، ۱۳۸۰: ۵/۳۳۱).

۲-۴- عوامل اقتصادی

۲-۴-۱- محرومیت و تهی‌دستی

با توجه به ضرب‌المثل، «آدم فقیر دین و ایمان ندارد» و فقر در کلام افلاطون سبب نابودی کشورها است. اعتقاد بر این که «شکم گرسنه گوش ندارد» و کلام سعدی که «اغلب تهی دستان دامن عصمت به معصیت می‌آیند و گرسنگان نان می‌ربایند» مؤید این ادعا است. بنابراین فقیر و مسکین اگرچه از نظر میزان محرومیت از امکانات زندگی با یکدیگر تفاوت دارند، اما صرف‌نظر از این تفاوت، فقراء و مساکین کسانی هستند که از حداقل امکانات برای یک زندگی متعارف، محروم هستند و علی‌رغم تلاش و کوشش نمی‌توانند به این حداقل دست یابند (خسروشاهی، ۱۳۸۹: ۲۴۷؛ نوربها، ۱۳۸۰: ۱۶۴).

حضرت امیر در این خصوص به فرزندش فرمودند: «فرزندم از فقر بر تو می‌ترسم از آن به خدا پناه ببر چرا فقر دین انسان را ناقص و عقل و فکر او را مضطرب مردم را نسبت به او بدبین و آدار نسبت به مردم بدبین می‌سازد». (نهج‌البلاغه، حکمت ۳۱۹) از سوی دیگر، حضرت سختی‌ها را عامل سازنده انسان و فقر را از مصادیق بارز سختی می‌داند: «و بدانید درختی که در بیابان خشک روید، شاخه سخت‌تر بود و سبزه‌های خوش نما را پوست نازکتر، و زشتی‌های صحرائی را آتش افروخته‌تر و خاموشی آن دیرتر». (نهج‌البلاغه، حکمت ۲۴۵) لذا با توجه به این سخنان می‌توان گفت در دیدگاه امام علی (ع) فقر از جمله عوامل مضاعف است که هم می‌تواند تأثیر منفی داشته باشد و فرد را به سوی ارتکاب جرم سوق دهد و هم می‌تواند تأثیر مثبت و سازنده داشته باشد (رشاد، ۱۳۸۰: ۵/۳۶۵) و درخصوص پیشگیری از آن، امام علی (ع) مبارزه با فقر را تکلیف آحاد جامعه معرفی می‌کند. و همچنین ایشان فرمودند: «اگر یکی از شما خویشتان خود را درویش ببیند مبادا یاری خویش از او دریغ دارد و از پای بنشیند آن هم به چیزی که اگر نبخشند بر مال او نیفزاید و اگر بخشد کاهش در مالش پذیر نیاید». (نهج‌البلاغه، خطبه ۲۳)

۲-۴-۲- تمکن مالی

قرآن کریم به صراحت استغنا را عامل طغیان و سرکشی دانسته (العلق/۷) و برخورداری از از نعمت‌های الهی را زمینه

می‌برد، بر این باور می‌توان بود که در پرتو این نظام نیز چنین عفو‌ی جایز است (عوا، ۱۳۸۵: ۵۱-۴۹).

۳-۲- جرایم علیه عقل

مراد از «عقل» در شرع همان قوه تشخیص و ادراک وادار کننده انسان به نیکی و صلاح و بازدارنده او از شر و فساد است. عقل پایه شخصیت انسان قرار می‌گیرد و دو وجه تمایز او از بسیاری موجودات قرار می‌گیرد. اسلام در جهت حفظ و رسالت عقل با هر عملی که آن را مورد تعرض قرار می‌دهد مخالف است و آن را قابل مجازات می‌داند که از مصادیق بارز عوامل خارجی که عقل را زائل می‌کند شرب خمر است. شرب خمر علاوه بر مضرات آن بر بدن منشأ بیماری و زجانیات، خونریزی‌ها، هتک حرمت‌ها، تجاوز به عنف و... می‌باشد.

دین مبین اسلام نوشیدن شراب را تحریم کرده و همه مسلمانان در مورد حرام بودن آن اتفاق نظر دارند. زیرا با آیه‌های قرآن کریم و احادیث شریف نبوی اثبات شده است. بنابراین، تحریم خمر در همه شکل‌های آن حکمی ثابت و صحیح در شریعت اسلامی است و آیه‌های قرآنی (آیه‌های ۹۰ و ۹۱ سوره مائده و آیه ۳۰ سوره حج) و روایات آن را اثبات کرده و بر آن تأکید می‌کند. هر نظری که مخالف با این حکم ثابت در قرآن و سنت باشد، به صاحب آن برگشت داده شده و گناه آن برگردن او است (عوا، ۱۳۸۵: ۱۰۵-۱۰۳).

از حضرت امیرالمومنین سؤال شد «آیا شما فرموده‌اید که شراب خوردن از دزدی و زنا بدتر است؟ فرمود بله زنا کننده شاید گناه دیگری نکند لکن شراب خوار زنا می‌کند، آدم می‌کشد و نماز را ترک می‌کند». (منبع) این خصوص خداوند در قرآن کریم عامل رستگاری را دوری از نوشیدن شراب معرفی می‌کند که در آیه ۹۰ سوره مبارکه مائده می‌فرمایند: «ای اهل ایمان شراب و قمار و بت‌پرستی و تیرهای گرو بندی همه اینها پلید و از عمل شیطان است از آن دوری کنید تا رستگار شوید». همچنین پیامبر (ص) می‌فرمایند: «کسی که خمر بنوشد و مست گردد خداوند چهل روز نماز او را قبول نمی‌کند». (منبع) امام محمد باقر (ع) می‌فرمایند: «شارب خمر در روز قیامت چهره‌اش سیاه و زبان‌های آن آویزان است». (منبع) و امام صادق (ع) نیز

اعراض از حق و غرور و تکبر (الاسراء/۸۳) معرفی نموده است (خسروشاهی، ۱۳۸۹: ۲۵۱) امام علی (ع) نیز در خصوص ثروت و مال در جملاتی می‌فرمایند: «مال پیشوای تبهکاران و مایه شهوت‌ها است». (نهج البلاغه، خطبه ۳۱۶) و در کلامی دیگر می‌فرمایند: «مال بسیار تباه کننده دل‌ها و برانگیزنده گناهان است» و در خطبه‌ای دیگر در وصف عیسی بن مریم می‌فرمایند: «مالی نداشت که توجه او را از خدا برگرداند». با این اوصاف، ثروت می‌تواند افراد را در معرض خطر انحراف و انحطاط اخلاقی و رفتاری قرار دهد. از این‌رو، باید مورد حمایت قرار گیرد تا بتوانند از ثروت خود در راه پیشرفت و رشد مادی و معنوی خود و دیگران استفاده نمایند (شریفی، ۱۳۹۷: ۸۳-۸۱).

۳- پیشگیری ثانویه

۳-۱- جرایم علیه نفس

مصلحت حفظ نفس یکی از مصلحت‌های اسلامی است و بدین جهت است که خداوند فرموده است: «هرکس، کسی را بکشد مثل این است که همه را کشته و هرکسی نفسی را احیا کند مثل آن است که همه مرام را زنده کرده است». (المائده/۳۵) مهم‌ترین نتایج عینی جرایم ارتكابی علیه مصالح فردی این است که بزه‌دیده می‌تواند حق خود را در تنفیذ مجازات ساقط کند. با وجود این که عفو مجازات در جرم‌های مستوجب قصاص و دیه جایز است، از منظر نظام کیفری اسلامی، عفو عمومی در آنها جایز نیست. زیرا قوه قانون‌گذاری حکومت آنها را به‌منزله جرم وضع نکرده، بلکه شریعت اسلامی در نصوص قرآنی و سنت آنها را جرم انگاشته است. بنابراین آموزه‌های اسلام، جرایم تعزیری را در هر دو نوع، جوامعی که جرم بودن آنها بر اساس قرآن یا نص سنت است هرچند که کیفر برای آنها تعیین شده و جرایمی که جرم بودن آنها توسط نیروهای ویژه حکومتی به‌صراحت تعیین شده‌اند که هر کدام از آنها در جایگاه خود می‌تواند بر ضد حقوق افراد یا حق جامعه باشند. با این وصف تمایز بین آنها آثار عینی‌ای را بدنبال خواهد داشت که مهم‌ترین آن‌ها حدود جواز عفو کیفر یا عفو عمومی است. بنابراین اگرچه نظام کیفری معاصر پدیده عفو عمومی را بیشتر در مورد جرایم سیاسی بکار

مورد توجه قرار داده و درخصوص قضاوت به او سفارش می‌کند که: «آنقدر به او ببخش که نیازش بر طرف شود و به مردم نیاز پیدا نکند تا از توطئه آنان نزد تو در امان باشد.» (نهج‌البلاغه، مامه ۵۳) دقت بر کلام امام به‌خوبی نوع رابطه مستقیم رفع نیازهای مادی و پیشگیری از فریب خوردن و گمراهی قافیان را نشان می‌دهد، پدیده شوم رشوه، پایمال کردن حق ضعیف و بی‌اعتنایی به افراد کم در آمد در دادگاه‌ها در این مسأله ریشه دارد (رشاد، ۱۳۸۰: ۳۱۹/۵).

۳-۴-۳- جرایم علیه عرض و ناموس

یکی از مصالح معتبر در آموزه‌های اسلام «مصلحت حفظ ناموس» بوده و از مصادیق بارز این جرایم زنا، لواط، مساحقه، روابط نامشروع و غیره است. با توجه به این که عامل اصلی اکثر این نوع جرایم غریزه و شهوت جنسی است، لذا می‌توان گفت که تعداد بیشتری از افراد در معرض این جرم قرار دارند (بامری و سالارزایی، ۱۳۹۷: ۸۵-۸۱).

۳-۴-۳- تسهیل ازدواج

اسلام برای اشباع نیروی سرکشی جنسی طرق مشروع و سهل را معین کرد و پیروان خود را به ازدواج در دوران جوانی مأمور ساخته است. بنابراین تأثیر ازدواج در پیشگیری از ارتکاب جرایم جنسی به حدی مورد توجه است که گاه مقامات رسمی عدالت کیفری پس از اجرای واکنش کیفری علیه مجرم پی یک اقدام بازدارنده شرایط لازم را به‌منظور نکاح مجرم فراهم می‌سازند و این درواقع یک اقدام مناسب در جهت پیشگیری از چین جرایم خاص می‌باشد. امام باقر (ع) می‌فرماید: «مردی را نزد علی (ع) آوردند که استمناء کرده بود حضرت دست آن مرد را آنقدر زدند تا سرخ شد و آن گاه او را نزد بیت‌المال ازدواج دادند» (حرّ عاملی، ۱۴۰۳: ۵۷۵/۱۸-۵۷۴).

۳-۴-۳- پرهیز از همنشینی با نامحرمان

امیرالمؤمنین علی (ع) خود می‌کوشید الگوی پرهیز از اختلاط و معاشرت با زنان هرگاه به زنان سالخورده بر می‌خورد به آنها سلام می‌کرد ولی وقتی به زنان جوان و دختران بر می‌خورد از سلام کردن به آنها اکراه داشت و می‌فرمودند: «می‌ترسم صدای زنان مرا به شگفتی وادارد و در این صورت زیان این کار بیش از فایده آن است» (حر عاملی، ۱۴۰۳: ۱۷۴/۱۴). همچنین

می‌فرماید: «کسی که جرعه‌ای از خمر بنوشد خداوند فرشتگان و فرستادگان و مؤمنین آن‌ها را لعنت کند و اگر مست شود روح ایمان از جسدش خارج شده و روح پلیدی در او سوار شود» (حرّ عاملی، ۱۴۰۳: ۲۳۷/۱۷). البته در جای دیگر، پیامبر اسلام (ص) به مسلمانان سفارش کردند: «شراب‌خوار اگر خواستگاری کند، به او دختر ندهید» (حرّ عاملی، ۱۴۰۳: ۹/۵). معذک اسلام از گذشته گفته است که می‌گساری، حرام و موجب فسق است. جرم‌شناسی نیز در دو سده اخیر، بر آثار آن بر بزهکاری صحه گذاشته است (کی‌نیا، ۱۳۷۰: ۱۱۰/۱).

۳-۳-۳- جرایم علیه اموال

تجاوز به مال از جرایمی است که اسلام برخورد با آن را مورد تأکید قرار داده و از مصادیق بارز آن می‌توان به سرقت ربا، قمار و رشوه اشاره کرد. از انگیزه‌هایی که فرد را به سوی جرایم علیه اموال سوق می‌دهد، تن‌پروری و فرار از کار و فعالیت و پیدایش یک مسیر کوتاه جهت رسیدن به مال و ثروتی هست که شاید فرد دیگر سالیان دراز عمر خود را صرف به دست آوردن آن کند. علاوه‌براین، انگیزه فردی مهم‌ترین عوامل این پدیده شوم را در نظام‌های اقتصادی نادرست بحران‌های اقتصادی، توزیع نامناسب و ناعادلانه امکانات است. امام صادق (ع) می‌فرماید: «اگر رباخواری حلال باشد مردم کسب و تجارت را کنار گذاشته و دیگر خود را به آن محتاج احساس نمی‌کنند» (حرّ عاملی، ۱۴۰۳: ۴۲۴/۱۲).

با توجه به این احادیث می‌توان اظهار داشت که علت تحریم آن جرم‌زایی ربا است. گناه کبیره دیگر قمار است که در آیه ۲۱۶ سوره بقره آمده: «درحکم قمار وی را از تو می‌پرسند بگو در هر دو گناه بزرگی است». در فلسفه تشریح این آیه آمده که قمار باعث ایجاد کینه شده به دشمنی یکدیگر و می‌دارد که این طبیعی است چنین که بازنده درقمار مالی که به زحمت به‌دست آورده یکدفعه از دست می‌دهد لذا قمار از گناهان جرم‌زا است. جهت مقابله و پیشگیری از جرایم علیه اموال افزون بر کوششی که هیأت حاکمه باید در رواج فرهنگ کار انجام دهد باید اموری چون ارائه دستمزد کافی که باعث پیشگیری از ارتکاب جرم رشوه می‌شود مد نظر قرار دهد. امیر المومنین علی (ع) در نامه خود به مالک اشتر این نکته را

نتیجه‌گیری

در مبارزه با جرایم و ارتکاب آنها در سطح جامعه و به تبع آن ایجاد امنیت در محیط اجتماعی زندگی انسانی دو نوع اقدام اصلی، شامل پیشگیری از وقوع جرم در چارچوب سبک زندگی و مجازات و به کیفر رساند بزهکاران می‌باشد. بنابراین با عنایت به موارد مطروحه که قبلاً ذکر شد می‌توان اظهار نمود، راه پیشگیری از جرایم کاستن و یا از بین بردن آن دسته از علل ناقصه یعنی شرایط، عوامل و انگیزه‌های قابل کنترل و مهار می‌باشد. از همین رو هر یک از جرایم که امروزه در جامعه شیوع بیشتری دارد و امنیت اجتماعی را در غیبت اجتماع و ذهنیت آحاد مردم سلب می‌نماید نیاز به کالبد شکافی دقیق دارد تا انگیزه‌ها شرایط و عوامل آن بازشناسی گردد و راهکارهای مناسب مهار کنترل آنان به دست آید.

البته باید اذعان داشت که احیا و پویایی بُعد متافیزیکی بزهکار، به خودی خود بر اراده و آزادی او تأثیر می‌گذارد و عامل اراده بازدارنده عقلانی وی که علتی تامه برای پیشگیری از بزهکاری یا حالت گریز از انحراف و بزهکاری است، در وجود شخص ایجاد می‌شود و به این ترتیب، هر انسانی با بهره‌گیری از نیروی این عامل که همانند یک مددکار خصوصی و یا پلیس مخفی در هر جا و هر لحظه همراه او است، می‌تواند بر تمام عوامل جرم‌زای فیزیکی فائق آید.

با این همه، تبیین و استقرار مفاهیم سبک زندگی وفق آموزه‌های اسلام در فرایند پیشگیری از ارتکاب جرم این امکان را فراهم می‌نماید تا ضمن برقراری تناسب و توصیف هر جرم در چارچوب فرهنگ خاص در هر جامعه، آثار و پیامدهای ناشی از ارتکاب جرم را در این دنیا کنترل و از انحرافات پیشگیری کند. به علاوه، امروزه ضمن اعتقاد به نقش محوری اسلام، مردم و نهادهای اجتماعی در پیشگیری از ارتکاب جرم، می‌توان با استفاده از ظرفیت آموزه‌های اسلام و برقراری سازوکارهای مشارکت عمومی در برنامه‌ها و طرح‌های منطبق با سبک زندگی اسلامی، افزایش میزان تعهد و اعتماد اجتماعی، پذیرش مسئولیت و انجام فعالیت‌های گروهی، افزایش مقبولیت اجتماعی فرایند پیشگیری از ارتکاب

حضرت به یاران خود می‌فرمودند: «هرگاه به زنان جوان بر می‌خورید به آنان سلام نکنید و آنها را به خوردن غذا نیز نخوانید.» (حر عاملی، ۱۴۰۳: ۱۴/۱۷۳).

۳-۴-۳- حجاب و نظارت بر زنان

پوشش اسلامی و حجاب از مسلمات دین می‌باشد که برای حفظ عفت عمومی و سلامت جامعه توصیه فراوان به آن شده که اگر افراد جامعه به آن پایبند باشند از جرایم اخلاقی بسیاری پیشگیری می‌شود. بنابراین یکی از برتری‌های غیرقابل انکار دین اسلام و به تبع آن اسلام نسبت به ادیان دیگر، داشتن فلسفه و منظور برای احکامی که وضع می‌شود، که مسأله حجاب نیز از این قاعده مستثنی نبوده و فلسفه‌ای را برای آن ذکر می‌کنند اگرچه دلائلی که با تفکر انسانی به دست می‌آید نمی‌تواند علت تامه باشد ولی رسیدن به آن مقدار و ذکرشان خالی از لطف نیست اسلام به جهت آنکه انواع التذاذها در محیط خانوادگی بر اساس شرع مقدس صورت گیرد و اجتماع برای کار و فعالیت باشد و نیروی کار آمد جامعه به خاطر مسائل جنسی و شهوانی از بین نرود و در نهایت از وقوع جرایم اخلاقی پیشگیری شود تأکید به رعایت حجاب می‌نماید (عمرانی، ۱۳۸۲: ۳۱۱).

در این خصوص امام علی (ع) بر ضرورت حفظ پوشش زنان و مراقبت از آلوده‌هایشان تأکید دارد و این امر را مایه سلامت و مصونیت از بزه‌دیدگی و بزه‌کاری ایشان می‌داند. (نهج‌البلاغه، خطبه ۸۰) امام همچنین به مردم بر ضرورت مراقبت از آلوده‌شدن زنان در خیابان و کوچه‌ها نیز سفارش کرده‌اند که می‌فرمایند: «زنان و دختران باید از کنار دیوار یا خیابان رفت و آمد کنند تا برخوردی با مردان نداشته باشند» (حرّ عاملی، ۱۴۰۳: ۱۴/۱۲۳) و در حدیث دیگر مردم عراق را به سبب آنکه بر زنان و دختران خود در خیابان‌ها نظارت ندارند سرزنش می‌کند و می‌فرماید: «آگاه شده‌ام که زنان شما در معابر با مردان اختلاط دارند و به آنان تنه می‌زنند آیا حیا نمی‌کنید.» (حرّ عاملی، ۱۴۰۳: ۱۴/۱۲۳).

- شعبانی موثقی، حبیب‌الله (۱۳۹۲). «درآمدی بر فقه و سبک زندگی». فقه، ۲۰(۷۸): ۶۴-۷۷.

- شریفی، احمدحسین (۱۳۹۷). همیشه بهار (اخلاق و سبک زندگی اسلامی). انتشارات دفتر نشر معارف، چاپ دهم.

- جزینی، علیرضا؛ عباسی‌کسانی، علی و پناهی، محسن (۱۳۹۹). «تأثیر سبک زندگی اسلامی در پیشگیری از جرم و آسیب‌های اجتماعی با تأکید بر نقش نماز». مطالعات اسلامی آسیب‌های اجتماعی، ۲(۳): ۹۳-۱۰۴.

- جلیلیان، فرزاد و پروانه بیانی (۱۳۹۹). سبک زندگی ایرانی اسلامی و نقش آن در پیشگیری از وقوع جرایم و آسیب‌های اجتماعی. تهران: مؤسسه فرهنگی هنری انتشاراتی نگاه بینه.

- حرّعاملی، محمد (۱۴۰۳). وسائل الشیعه. تهران: کتابفروشی اسلامیة.

- حلاج‌پور، صدیقه (۱۳۸۲). «نقش دین در پیشگیری از وقوع جرم». مجموعه مقالات همایش علمی کاربردی پیشگیری از وقوع جرم، بابل.

- خسروشاهی، قدرت‌الله (۱۳۸۲). «پیشگیری ثانویه از جرم و انحراف در آموزه‌های قرآن». فصلنامه رفاه اجتماعی، ۹(۳۴): ۲۴۵-۲۷۴.

- خسروشاهی، قدرت‌الله؛ هاشمی، ساراسادات و نجفی‌اسکندری، علیرضا (۱۳۹۴). «معنابخشی به زندگی و مؤلفه‌های تأثیرگذار آن در پیشگیری از جرم از منظر قرآن کریم». آموزه‌های قرآنی، ۱۲(۲۲): ۱۱۹-۱۴۲.

- رشاد، علی اکبر (۱۳۸۰). دانشنامه امام علی (ع). قم: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

- عمرانی، مرتضی (۱۳۸۲). «حجاب و پیشگیری از وقوع جرایم اخلاقی». مجموعه مقالات همایش علمی کاربردی پیشگیری از وقوع جرم، بابل: دانشگاه آزاد اسلامی واحد بابل و دادگستری بابل.

جرم را در نظام اجتماعی میان اقشار گوناگون جامعه تسهیل کرد.

ملاحظات اخلاقی: موارد مربوط به اخلاق در پژوهش و نیز امانت‌داری در استناد به متون و ارجاعات مقاله تماماً رعایت گردید.

تعارض منافع: تدوین این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

سهم نویسندگان: نگارش مقاله مشترکاً توسط خود نویسندگان انجام گرفته است.

تشکر و قدردانی: از تمام کسانی که ما را در تهیه این مقاله یاری رسانده‌اند، سپاسگزاریم.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی سامان یافته است.

منابع و مأخذ

- قرآن کریم

- نهج البلاغه

- آزاد، زهرا (۱۳۸۲). «نقش خانواده در پیشگیری از وقوع جرم». مجموعه مقالات همایش علمی کاربردی پیشگیری از وقوع جرم، بابل: دانشگاه آزاد اسلامی واحد بابل و دادگستری بابل.

- بامری، اسحق و سالارزایی، امیرحمزه (۱۳۹۷). «تحلیل رابطه بین سبک زندگی و تربیت جنسی نوجوانان شهر زاهدان بانگاهی به پیشگیری از جرم». مطالعات روان‌شناسی تربیتی، ۱۵(۲۹): ۷۳-۹۶.

- پیکاکا، ژرژ (۱۳۷۰). جرم‌شناسی. ترجمه علی‌حسین نجفی‌ابرنادآبادی، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.

- ساریخانی، عادل (۱۳۹۵). «سبک تربیتی و پیشگیری از جرم». حقوق جزا و سیاست جنایی، ۱(۲): ۲۰۷-۲۲۴.

- عوا، محمد (۱۳۸۵). *درآمدی بر اصول نظام کیفری اسلام*. ترجمه حمید روستایی صدرآبادی، تهران: معاونت حقوقی و توسعه قضایی قوه قضائیه، انتشارات سلسبیل.
- غلامی، مجتبی (۱۳۹۹). *مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی زوجین (بررسی تطبیقی فقه و حقوق موضوعه ایران)*. تهران: انتشارات نسیم دانش فردا.
- کاویانی، محمد (۱۳۹۴). *درسنامه سبک زندگی با رویکرد تجویزی*. قم: انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- کلینی، ابوجعفر محمد بن یعقوب (۱۴۱۳). *الاصول من الکافی*. بیروت: دار الاضواء.
- کی‌نیا، مهدی (۱۳۸۲). *مبانی جرم‌شناسی*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- گسن، ریموند (۱۳۷۰). *جرم‌شناسی کاربردی*. ترجمه مهدی کی‌نیا، تهران: نشر مترجم.
- گسن، ریموند (۱۳۷۴). *جرم‌شناسی نظری*. ترجمه مهدی کی‌نیا، تهران: انتشارات مجد.
- مشکانی‌سبزواری، عباسعلی (۱۳۹۳). «سبک زندگی در آئینه فقه سنتی». *پژوهش‌های حکمت اهل بیت (ع)*، (۱): ۸۳-۱۰۴.
- مهدوی، محمود و مدرس، مرضیه‌سادات (۱۳۹۹). «تأثیر سبک فرزندپروری دینی در پیشگیری از بزهکاری اطفال و نوجوانان». *رهیافت پیشگیری از جرم*، (۱): ۳-۱۳-۴۰.
- محبی، محمدعارف (۱۴۰۰). «مبانی معرفت‌شناختی سبک زندگی اسلامی». *یافته‌های فقهی معارفی*، (۱): ۷۷-۱۰۴.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۱۳). *بحار الانوار*. بیروت: دارالافتا.
- مهدوی‌فر، مرتضی (۱۴۰۰). «علل اصلی و عوامل ایجاد نظریه سبک زندگی در مطالعات کیفری و جرم‌شناختی». *رهیافت‌های نوین در مطالعات اسلامی*، (۳): ۵۵۹-۵۸۳.
- نصیری‌سقرلو، سمیه (۱۳۹۴). *نقش سبک زندگی در پیشگیری از جرم*. تهران: انتشارات مجد.
- نعمت‌زاده، رجبعلی (۱۳۸۲). «پیشگیری از وقوع جرم؛ نیاز ضروری نظام و جامعه». مجموعه مقالات همایش علمی کاربردی پیشگیری از وقوع جرم، بابل: دانشگاه آزاد اسلامی واحد بابل و دادگستری بابل.
- نوربها، رضا (۱۳۸۰). *زمینه جرم‌شناسی*. تهران: انتشارات کتابخانه گنج دانش.
- نوری، میرزا حسین (۱۴۰۸). *مستدرک الوسائل*. قم: مؤسسه آل‌البیت لإحياء التراث.
- یوسفی، تیمور و شیداییان، مهدی (۱۳۹۹). «ارزیابی ساختار پیشگیری از جرم در قوه قضائیه با نگاهی بر آموزه‌های فقهی». *مبانی فقهی حقوق اسلامی*، (۲): ۲۶۱-۲۹۱.